

Orgeneral Ali Fuat Cebesoy Anısına Armađan

SAKARYA - 2010

Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Büyükelçiliği ve Kronstadt Ayaklanması

Murat YÜMLÜ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Tarih, Doktora Öğrencisi

muratyumlu@gmail.com

0 554 950 30 28

0 536 434 94 52

Ben sadece geleceğinin ne olacağını söylemenin mümkün olmadığı değil, geçmişin de
–bazılarının söylediği gibi– değişime karşı çok hassas olduğu bir ülkenin tarihçisiyim.

Aaron I. Gurevich¹

1. Giriş

Bu çalışmada, Milli Mücadele döneminin öne çıkan askeri bürokratik figürleri arasında yer alan Ali Fuat Cebesoy'un 1921–1922 yılları arasında TBMM Hükümeti'nin Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC)² nezdindeki Moskova Büyükelçiliği görevini yürütürken, Kızıldoru birliklerinin basturmaya çalıştıkları Petrograd yakınlarındaki³, Kronstadt Ayaklanması (1921) sırasında üstlendiği rol ele alınmaktadır.

Bu amaçla, çalışmada öncelikle Ali Fuat Cebesoy'un askeri–diplomatik yaşamı açısından önemli bir döneme karşılık gelen Moskova Büyükelçiliği'ne tayin edilişi anlatılacaktır. Ayaklanma dönemine uzanan bir perspektifle RSFSC rejiminin karşılaştığı iç siyasal muhalefete dayalı kısa bir anlatımın ardından, Ali Fuat (Cebesoy)'un diplomatik görevi merkezde tutularak Moskova'daki faaliyetleri ele alınacak, iki hükümet çevresi arasındaki ilişkilerin ana eksenini teşkil etmemekle beraber, söz konusu eksenle belirli bir biçimde çakıştığı düşünülen Kronstadt Ayaklanması sırasında Ali Fuat Cebesoy'un siyasal tutumu incelenecektir.

Bu şekilde Ali Fuat Cebesoy'un askeri–diplomatik yaşamı açısından önemli bir döneme karşılık gelen Moskova Büyükelçiliği'ne tayin edilişiyle başlanabilir.

¹ Aaron I. Gurevich, "Tarihçinin Çifte Sorumluluğu", *Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu*, ed. François Bedarida, çev. Ali Tartanoğlu, Suavi Aydın (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001), 89.

² RSFSC kısaltması, açık şekliyle verildiği üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kurulması öncesinde, 31 Aralık 1922 tarihine kullanılmış, bir terimdir. Çalışmanın konu edindiği ayaklanma bağlamında kullanılması gerekliliğine rağmen, bu terim yerine Sovyet rejimi terimi kullanılmıştır. Bu bakımdan Sovyet Rejimi terimiyle Bolşevik Devrimi sonrasına eğilen erken dönem terim seçimine uygun bir adlandırmada bulunulacağı düşünülmüştür. Terimin kullanımı için bkz. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919–1980)*, c. 1, ed. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 155.

³ Burada kentin adının tarihsel süreçteki değişimine dair bir not düşülmelidir. Eski adı Saint Petersburg olan kentin, I. Dünya Savaşı sırasında adının Almanca çağrışımından ötürü Petrograd haline getirildiği hatırlanmalıdır. Bu kentin adı, Lenin'in 1924 yılındaki ölümünden sonra bir anma kurumsallığı çerçevesinde Leningrad olarak değiştirilmiş, SSCB'nin dağılmasını izleyen süreçte kentin adı tekrar eski haline dönüştürülmüş ve Petersburg olmuştur. Bkz. Eric Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914–1991 Aşırılikler Çağı*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Everest Yayınları, 2006), 86.

2. Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) Moskova Büyükelçiliği Görevi (1921-1922) ve Kronstadt Ayaklanması Sırasındaki Rolü

Rusya'da kurulan yeni rejim dönemi ve bu rejimin inşası sürecinde Sovyet Hükümeti'yle Anadolu'da bağımsızlık hareketini yürüten Meclis Hükümeti arasındaki ilişki bağlamının özelleştirilmeye başlanacağı önemli noktalardan bir tanesi de Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Büyükelçiliği görevine getirilmesidir. Cebesoy, bu görev için 1920 yılının Aralık ayında Moskova'ya doğru yola çıkmış, 19 Şubat 1921 tarihinde başladığı⁴ bu görevinden 5 Mayıs 1922 tarihinde ayrılmıştır.⁵

Cebesoy, Batı Anadolu'daki yüksek askeri bürokratik görevinin bir safhasında, Anadolu'da işgal hareketini genişletmeye başlayan Yunan birliklerine karşı girilmiş bir taarruzun başarısızlığı sonrasında bu göreve atanmıştır.⁶ Bu yüksek askeri bürokratik görevi sırasında Cebesoy, Gediz Taarruzu⁷ olarak nitelenen ve Batı Cephesi Kumandanlığı birliklerinin geri çekilmesiyle sonuçlanan taarruz nedeniyle yüksek askeri bürokratik görev alanından, aciliyet atfedilen bir diplomatik görev alanına yönlendirilmiştir.⁸

Bu şekilde Cebesoy, TBMM Hükümeti'nin, henüz kuruluş döneminden başlayarak dış politika çizgisinde önemli bir ittifak stratejisinin parçası olarak değerlendirdiği Sovyet Hükümeti'nin desteğinin sağlanabilmesi, dostluk ve barış ortamının sağlanması ve pekişmesi doğrultusunda önemli bir adım olarak antlaşma imzalanması hedeflerinin yer aldığı diplomatik bir ajandanın uygulanması planıyla yola çıkmıştır. Bu yönüyle Cebesoy kumandanlık evresindeki performansının bağımsızlık hareketinin yürütücü kadrosunun önderliği tarafından memnuniyetle karşılanmaması dolayısıyla ajandanın takibi ve uygulanmasıyla görevlendirilmiştir.⁹

⁴ Cebesoy, dönemin ulaşım imkânlarının kısıtlılığı dolayısıyla Moskova'ya ancak Şubat ayında varabilmiştir. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (20.11.1920-2.6.1922)* (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1955), 126. Ivar Spector, *The Soviet Union and The Muslim World (1917-1958)* (London: University of Washington Press, 1959), 70-71.

⁵ Fahir Armaoğlu, "Ali Fuat Cebesoy and Turko-Russian Relations During The War of Independence", *Ali Fuat Cebesoy: A Commemoration (10 January 1994)*, çev. Mehdi İlhan (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1994), 25.

⁶ Feroz Ahmad, "The Role of Ali Fuat Cebesoy In The Turkish Revolution", *International Journal of Middle Eastern Studies*, v. 4, n 3 (July, 1973), 365.

⁷ Bu konuda Ayfer Özçelik'in makalesi kapsamlı bir bilgi edinilmesi açısından yararlı görünmektedir. Burada, Cebesoy'un Batı Cephesi Komutanlığı göreviyle Ekim 1920'de başladığı taarruzun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine milis güçlerinin düzenli bir ordu biçiminde yeniden organizasyonunun tartışılmaya başlandığının da üzerinde durulabilir. Bkz. Ayfer Özçelik, "Gediz Taarruzu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 7, s. 21, 1991, 581-589. Yine bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, c.2 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 497-498. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli* (İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968), 150. Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor* (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004), 77. Sabahattin Selek, *Milli Mücadele*, c. 2 (İstanbul: Milliyet Yayınları, yy), 86-92. Ahmad, agm, 365.

⁸ Cebesoy'un bu göreve atanmasıyla ilgili olarak bir başka noktaya daha işaret edilebilir şöyle ki, aynı sırada Moskova'da, Ankara Hükümeti nezdinde yeni bir diplomatik temsilciyi, Budu Mdivani'yi atamıştır. Osman Okyar, *Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1922)* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 129. Oran, age, 171. A.M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi: 1918-1923*, çev. Ataol Behramoğlu (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999), 201.

⁹ Ali Fuat Cebesoy Milli Mücadele dönemini anlatan hatıratında bu görevlendirme konusunda ilgili haberi TBMM Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal'den Ankara'ya daveti sonrasında aldığını belirtmiş, "şahsi bir idare fikri" konusunun üzerinde durarak dönem konjonktüründe alınan kararın arkasındaki temel güdüye dair

Cebesoy'un bu görevi sırasındaki gözlemlerine, diplomatik faaliyetlerine dair bilgi edinmek amacıyla kullanılabilir ilk kaynak Moskova Hatıraları adlı kitabıdır.¹⁰ Cebesoy, bu kitabında Milli Mücadele döneminin ortasında yer alan bu karmaşık görev sürecinin ayrıntılarına değinmiştir.

Yukarıda genel bağlamı verilmeye çalışılan bu dönem boyunca Ankara Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasındaki ilişkilerin anlaşılması açısından da önem taşıyan asıl konu, iç savaş sürecinin hâlâ daha etkisini gösterdiği Sovyet Rusya'dan, dönüştürücü bir ideolojik çerçeveden bağımsız olarak ancak belirli bir özdeşleşme paydasının kollandığı şekliyle yardımın sağlanması ve dostluk antlaşmasının imzalanması olmuştur.¹¹

Ancak önemle üzerinde durulmalıdır, ki Ali Fuat Cebesoy'un Büyükelçilik görevine tayin sonrasında Moskova'ya gidişinden bahsedildiğinde Türk-Sovyet ilişkilerinin yeni kurulmaya başlamadığına işaret etmek gerekmektedir.

Asıl olarak bu ilk adımların başlangıcını, 1919 yılının ortalarında Sovyet rejiminin Anadolu'ya dönük ilgisiyle tetiklenen görüşmeler ve Mustafa Kemal ile Lenin arasındaki mektuplaşmanın oluşturduğu görülmektedir. Bu ilişkiler, bir biçimiyle ideolojik angajman konusundaki farklılıkların stratejik bir ittifak çizgisine engel teşkil etmediği dönemde ve karşılıklı yaklaşım çabaları çerçevesinde gelişmiştir.¹² Bu bakımdan 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ve yukarıda değinilen mektuplaşma döneminde, ilk TBMM Heyeti'nin¹³ Moskova'da müzakereler yürüttüğünü ve yürütülen bu müzakerelerin Misak-ı Milli'nin *de facto* tanınması dışında bir sonuç yaratmadığını belirtmek anlamlı olacaktır.¹⁴

Yine bu çalışmanın asıl konusu dışında kalma ihtimali bulunmakla birlikte, Ankara Hükümeti'yle Moskova arasında gelişen ilişkilerin iç siyasal yapıda yarattığı etkilere kısaca değinilmelidir. TBMM'nin açıldığı dönemden başlayarak, 1920 yılının sonlarına dolayısıyla Ali Fuat Paşa'nın dâhil olduğu heyetin Moskova'ya doğru yola çıkmasına kadar uzanan süreçte ortaya çıkan etkiler önem taşımaktadır. Bu süreç, 1921 yılının başlarına kadar uzanan evrede takip edilen iç siyasa ve iç siyasal yapıdaki etkileri de içermektedir. Bu dönemde resmi ve gayri resmi, Türkiye Komünist Fırkaları kurulmuştur. Resmi nitelikli

bir gönderme yapmıştır. Burada makalenin konusu olmadığı üzere değerlendirilmemekle beraber Ali Fuat Paşa'nın anılarının yayımlandığı dönem konjonktürünün ayrıca üzerinde durulabileceğini belirtmek yararlı olacaktır. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları* (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953), 517.

¹⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (20.11.1920–2.6.1922)* (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1955). Cebesoy, bu kitabında Milli Mücadele döneminin ortasında yer alan bu karmaşık görev sürecinin ayrıntılarına değinmiştir. Anılar, Sovyetler Birliği'nin ideolojik bir yönlendiriciliğe yönelebileme ihtimaline dair varsayımlar ve kuşku havasının dışında iki hükümet arasında geliştirilmeye çalışılan dostluk bağının ön şartlarına dair önemli ipuçları vermektedir.

¹¹ Bkz. Erel Tellal, "İkinci TBMM Heyeti Üzerine Notlar", ed. Oran, age, 172.

¹² Bu konuda Lenin'in Roy'la ayrışan ve proleter devrim sürecinde burjuva-demokratik karakterdeki hareketlerin ulusal kurtuluş mücadelesi resmiyle, anti-empyralist ve empyralizmi zayıflatıcı özellik taşıdığı yönündeki düşüncesine atıf yapılması yararlı olacaktır. Bkz. Tellal, ed. Oran, age, 159.

¹³ Kamuran Gürün, "17 Aralık 1925 Türk-Rus Antlaşması", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491–1992)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 181.

¹⁴ Sina Akşin, "I. İnönü Zaferi ve Sonuçları", *Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1908–1980*, c. 1, haz. Sina Akşin, Milliyet Yayınları, İstanbul, yy, 98. Oran, age, 166–170. Yine bkz. Erel Tellal, "Birinci TBMM Heyeti Üzerine Notlar", ed. Oran, age, 169.

fırkadan bahsedildiğinde asıl amacın ideolojik bir örüntünün yaygınlaştırılmasına engel olmak yönünde olduğu görülmektedir.

Yine bu evrede, Türkiye'deki sol hareketin gelişim stratejilerine karşı tampon mekanizmalar dışında hareketi engelleyici niteliği bulunan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi şeklinde bir takım örnek olaylara da değinilebilir. Yukarıda da belirtildiği üzere makalenin konusundan sapmamak düşüncesiyle bu örnek olaylara değinilmesinin yeterli olacağı düşünülmüştür.¹⁵

Böylece iç siyasal yapıya ve Türk-Sovyet İlişkilerinin gelişme sürecine kısaca değinildikten sonra iki hükümet arasındaki müzakere sürecinin sonuçlandırılması yönündeki projeksiyon çerçevesinde yeni bir TBMM Heyeti'nin görevlendirilmesiyle devam edilebilir. Ali Fuat Cebesoy'un da yer aldığı heyetin görev sürecine dair ayrıntılar bu açıdan önem taşımaktadır.

Bu heyetle önceki heyet arasında bir ayırım yapıldığında sıklıkla vurgulanan nokta antlaşmanın imzalanması olmuştur. Görev süresinden de anlaşılacağı üzere bu antlaşma Ali Fuat Cebesoy'un Sovyet Rusya'ya varışı ve Hükümet'e itimatnamesini sunmasından çok kısa süre sonra, 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşmaya TBMM Hükümeti adına Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), Rıza Nur ve Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Sovyet Rusya Hükümeti adına Hariciye Komiseri Çiçerin ve Celal Korkmazov imza koymuşlardır.¹⁶

Burada antlaşmanın, önceki heyetin müzakere sürecindeki başarısızlığına rağmen nasıl gerçekleştiğine kısaca değinilmesi yararlı olacaktır.

Bu sorunun yanıtını ararken verilecek yanıt İngiltere'nin diplomatik müzakere sürecinde Ankara Hükümeti'yle yakınlaşması karşısında¹⁷ dengenin kollanması ve Yunan ordularının Anadolu içlerine ilerleyişinin ilk defa durdurulabilmiş olmasının yarattığı ittifak zemininin geliştirilmesi düşüncesinin Moskova'yı antlaşma imzalamaya yönlendirmiş olduğudur. Belirtildiği şekliyle, bu antlaşmanın imzalandığı tarih Moskova'nın aynı zamanda İngiltere Hükümeti'yle bir ticaret antlaşmasını imzaladığı tarihe karşılık gelmektedir.¹⁸ Bu şekliyle, Moskova perspektifiyle yaklaşıldığında Ankara Hükümeti'nin ulusal bir kurtuluş mücadelesini sürdürürken anti-empyralist karakter ortaya koyabilme imkânının

¹⁵ Akşin, age, 98.

¹⁶ Cebesoy, age, 150-151. Oran, age, 173-174. Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983), 42-47.

¹⁷ Bu konuda atf yapılacak en önemli gelişme Ankara Hükümeti'nin Londra'da düzenlenen konferansa Sovyet Hükümeti'nin vetosuna karşılık katılması olsa gerektir. Okyar, age, 193. Şamsutdinov, age, 245-247.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, c 1-2 (İstanbul: Alkım Yayınları, 2004), 313. Bu antlaşma aşağıda da değinilen Yeni Ekonomi Politikası'nın ilk sonuçları arasında sayılmaktadır. Bu antlaşmayla Bolşeviklerin devrim sonrası statükoyu koruma yönündeki arayışları açısından önemli bir adım atılmış, tanınma ve tarafların çıkarlarına aykırı dış destek dengesine bağlı politik programların terk edilmesi hüküm altına alınmıştır. Bkz. Oran, age, 161. Bu antlaşma da Moskova Antlaşması'yla aynı tarihte imzalandığından dolayı antlaşmanın ilanı 18 Mart 1921 tarihinde gerçekleşmiştir. Bkz. Tevfik Bıyıkoğlu, *Atatürk Anadolu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959)*, 21'den aktaran Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları* (Ankara: Maliye Bakanlığı, 1974), 542.

kullandığı¹⁹ ancak aynı zamanda Sovyet rejiminin uluslar arası düzeyde tanınma yollarını aradığı bir evreden geçilmiştir.²⁰

Antlaşmayla, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından kabul ve ilan edilen Misak-ı Milli'nin yansıttığı sınır bütünlüğünün Batum liman kenti dışında kalan topraklar açısından teyidi sağlanmış ve Kuzeydoğu Anadolu sınırı belirlenmiştir.²¹

Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Büyükelçiliği sırasında antlaşmanın akdedilişi Sovyet Rejimi'nin karşılaştığı önemli ayaklanmalar arasında yer alan Kronstadt Ayaklanması'nın sürdüğü bir döneme rastlaması bakımından önem taşımaktadır.

1921 yılının Mart ayı başında başlayan ayaklanma karşısında Sovyet rejiminin takip ettiği politika, bastırma harekâtına girişilmesi olmuştur. Devrime destek veren askeri birlikler arasında yer alan Donanma Askerleri'ne karşı savaşmak söz konusu olduğunda direnç gösteren Kızılordu'nun bazı birliklerine karşılık bu politika sert bir biçimde sürdürülmüştür. Antlaşmanın imzalandığı konjonktür, Sovyet Rusya tarihinin erken evresi açısından büyük önem taşıyan inşa sürecinin zorluklarını içermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu dönemde sadece bu ayaklanmayla değil, savaş komünizmi politikaları nedeniyle yoğun bir hoşnutsuzluk ve tepkisellik çerçevesinde pek çok ayaklanmayla karşılaşmıştır.²²

Pipes'in değindiği şekliyle bu dönemde köylü ayaklanmalarının aşılması konusunda yeni rejim hükümetinin takip ettiği politika sert bastırma tedbirlerinin alınması ve uzlaşma sağlanabilmesi şeklindedir. Aşağıda ele alınacağından ötürü kısaca değinilecek olursa bu politika hattının asıl uzantısının fazla gerilmemiş bir acımasızlık içerisinde sürdüğünü ve yeni bir ekonomi politikası bağlamında uzlaşma yollarının arandığını belirtmek mümkün görünmektedir.²³

Bolşevik Devrimi'ne destek vermiş²⁴, "Kızıl Denizciler" olarak nitelenen, Sovyet Rusya'nın kuzey yakasında, Petrograd yakınlarındaki donanma askerlerinin öncülük ettikleri bu ayaklanma Spector'un değindiği şekliyle hem rejim inşası doğrultusunda güçlüklerin yoğunlaştığı Rusya topraklarında hem de

¹⁹ Armaoğlu, 2004, 308.

²⁰ Burada Potskhveriya'nın kullandığı tabire atıf yapılabilir. "Ankara'nın hayati derecede ihtiyacı söz konusuysen, Moskova'nın da, Türkiye'nin Sovyet karşıtı bir sağlık kordonuna dâhil edilmesine fırsat tanımaması gerekiyordu". Boris B. Potskhveriya, "1920 ve 1930'lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 190. Oran, age, 172-173.

²¹ Yine antlaşmayla Ankara Hükümeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'yla Çarlık Rusya'sı arasında imzalanan antlaşmalara tabi olmaması ve kapitülasyonların ilga edilmesi taahhüt altına alınmıştır. Cebesoy, 1955, 150-151.

²² Richard Pipes, *A Concise History of The Russian Revolution* (New York: Vintage Books, 1996), 192-210. Peter Kenez, *A History of The Soviet Union From The Beginning To The End* (New York: Cambridge University Press, 2006), 46.

²³ Pipes, age, 344.

²⁴ Bu desteği örnekleme açısından Sovyet Rusya Donanması'nın Baltık Denizi'ndeki hâkimiyet arayışlarını durdurma çabalarına karşılık gelen evrede İngiliz Kraliyet Donanması'nda görev yapan bir Yarbay'ın gözlemlerine yer verilen bir makale için bkz. Lt. A.J Parrott, "With Lieutenant Colonel Hope Carson in Russia and Estonia", *Baltic Defence Review*, 2/1999, 142.

komünizmin inşasına yönelik dikkatleri açısından Avrupa başta olmak üzere Rusya dışında geniş yankı uyandırmış, rejime yönelik "ciddi bir darbe" olarak okunmuştur.²⁵

Ayaklanmanın içsel ve dışsal etkilerine yönelik göndermenin ardından Spector, Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Büyükelçiliği görevinin erken evresinde ayaklanmanın bastırılmasına yönelik destekleyici ve ikna edici tavrına atıf yapmış, Cebesoy'un bu dönemde asıl görev eksenini besleyen bir yaklaşım çerçevesinde Tatar²⁶ birliklerinin Kızılordu birliklerine destek konusundaki çekimserliklerinin aşılmasına katkı sağladığından bahsetmiştir.²⁷

Bu tarihsel yaklaşım, makalesinde de değindiği şekliyle Spector'un 1958 ve 1963²⁸ yıllarında Cebesoy'la –bu görüşmelerde Cebesoy'un yeğeni Ayşe Sarıalp (Cebesoy) tercümanlık yapmıştır– görüşmelerine dayanıyor olması bakımından önem taşımaktadır. Spector, Moskova ve Kazan'da bulunan iki ayrı Tatar birliğinin ayaklanmanın bastırılması için ikna edilmesi konusunda SSCB Halk Komiserliği Kurulu Başkanı V.I. Lenin'in onayı sonrasında Stalin'in çağrısına karşılık veren Ali Fuat Cebesoy'un bu birliklerin mobilizasyonunda belirleyici rol oynadığına değinmiştir.²⁹

Yine devrim safhasında büyük yararlılıkları görülen³⁰, ancak rejimin kuruluşu evresinde geliştirilen politikalar karşısında hoşnutsuzlukları yükselen Petrograd yakınlarındaki Deniz Üssü'nde görev yapan donanma askerlerinin öncülük ettiği bir ayaklanmanın önemini ortaya koymak açısından Spector'un değinilmesinde yararlılık gördüğü bir nokta, ayaklanma sırasında Polonya sınırında da bir ayaklanmanın

²⁵ Ivar Spector, "General Ali Fuat Cebesoy and The Kronstadt Revolt (1921): A Footnote To History", *International Journal of Middle East Studies*, v. 3, n. 4 (October, 1972), 491. Bu konuda Edward Hallett Carr da, aşağıda da değinilecek olan Parti Kongresi ve politik değerlendirmelerin gözden geçirilmesine işaretle şu ifadeyi kullanmaktadır: "...parti kongresi toplantısından önce patlak veren Kronstadt isyanı –ki devrimden beri, rejime karşı yönelmiş en ciddi iç tehlikeydi– Lenin'in kaygılarını haklı çıkardı ve parti saflarını sıkılaştırmak için yapılan çağrılarının önemini gösterdi". Bkz. Edward Hallett Carr, *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi: 1917–1923*, c. 1, çev. Orhan Suda (İstanbul: Metis Yayınları, 1989), 186.

²⁶ Spector'un işaret ettiği Tatar birliklerinden bahsedildiğinde, Cebesoy'un Moskova Hatıraları'nda yer alan ve Rusya'nın dahili vaziyetini anlattığı bir bölümden alıntı yapılması yararlı olabilir. Bu bölümde Cebesoy, Tatarların istiklal emellerinin kalmadığından bahsetmiş ve Rusya dâhilindeki unsurlardan Bolşevikliğe en çok hizmet eden unsur oldukları yönündeki görüşünü dile getirmiştir. Cebesoy, 1955, 194.

²⁷ Spector, 1972, 492.

²⁸ Burada, Spector'un, Ali Fuat Cebesoy'la yaptığı görüşmelerin tarihi açısından bilgi veren bir diğer makalesine atıf yapılabilir. Feroz Ahmad tarafından yazılan bir değerlendirme yazısı üzerine yazdığı bir diğer makalesinde Spector, Cebesoy'la 28–29 Ağustos 1963 tarihlerinde mülakat yaptığını belirtmiştir. Spector, bu makalesinde Ali Fuat Cebesoy'la yazışmalarına yer verdiğinden ötürü olsa gerek, yazarlar kısmına Cebesoy'un ismini de eklemiştir. Bkz. Ivar Spector, Ali Fuat Cebesoy "More On The Role of Ali Fuat Cebesoy As Turkish Military Expert and Diplomat", *International Journal of Middle East Studies*, v. 6, n. 2 (April, 1975), 238.

²⁹ Spector, 1972, 492.

³⁰ Bu destek konusunda Sander'in işaret ettiği iktidar desteği odakların anılması yararlı olabilir. Sander bu konuda Bolşeviklerin iktidarı ellerine aldıktan sonra üç güce dayandıklarını belirtmiştir: "Petrograd Sovyeti, kara ve deniz birlikleri ve parti örgütü". Bu bakımdan Kronstadt Ayaklanması'nı başlatan denizci birliklerin bu grupta iktidarı destekleyen en önemli odaklar arasında sayıldığını hatırlamak yararlı olacaktır. Bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918–1994*, (Ankara: İmge Yayınevi, 2003), 26. Bu konuda ayrıca Barreau ve Bigot'un eserine atıf yapılabilir. Jean–Claude Barreau, Guillaume Bigot, *Bütün Dünya Tarihi: Tarih Öncesinden Günümüze*, çev. Ayşen Özışık, (İstanbul: Dharma Yayınları, 2006), 258.

sürüyor oluşu ve Fransa'nın bu ayaklanma sırasında Rusya'da inşa edilmeye çalışılan rejim aleyhine gelişen bu ayaklanmaya müdahil olmak yönünde bir tutum takınmış olmasıdır.³¹

Spector, Ali Fuat Cebesoy'un katkısına bağlı olarak ayaklanmanın bastırılmasına yönelik arayışlar sırasında Tatar birliklerinin Kızılordu'ya desteğinin, Sovyet rejiminin güç bir anında sunulduğunu belirtmiş, son üç yüzyıllık evrede Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusyası'yla en az on iki defa (1672-1914) savaşmış olduğu düşünüldüğünde söz konusu desteğin tarihsel olarak ne kadar "paradoksal" olduğuna işaret etmiştir.³²

Bu bakımdan Ali Fuat Cebesoy'un diplomatik görevi sırasında Ankara Hükümeti'nin beklentilerine uygun bir misyon temsilciliği çizgisini takip etmek haricinde düşünüldüğünde, söz konusu desteğin ilişkilerin belirli ölçüde ılımlılaştığı bir konjonktürde ele alınan, ılımlılaşmaya katkı sağlayan küçük çaplı bir destek olduğuna değinmek yararlı olsa gerektir. Her ne kadar yüksek bir belirleme gücü ortaya koymuyorsa da, bu desteğin küçük bir çaplı katkısının bulunduğu belirtilebilir.

Bu şekilde arka planında bir ironiyi barındırıyor gibi görünmekle beraber Ankara Hükümeti'nin, Batı Anadolu'dan İç Anadolu'ya doğru ilerleme sinyalleri veren Yunan Ordusu işgaline karşı Ankara Hükümeti'nin yürüttüğü askeri hazırlıkların desteklenebileceği bir evreye ulaşılmış, Sovyetler Birliği'nin askeri ve finansal alanda yoğunlaşan, Sovyet rejiminin darboğazları düşünüldüğünde ihmal edilemeyecek bir desteği sağlanmıştır.³³

Yine, desteğe yönelik ayrıntılı bir anlatıya ihtiyaç bulunduğu, konunun detaylı şekilde incelenmesi gerektiği düşünülebilirse de, kapsamlı bir değiniye yönelinmesi imkânı bulunmadığı için Sovyet yardımına kısaca değinilmesi yararlı olacaktır. Bu anlatım en azından yardımın önem düzeyine dair bir fikir edinilebilmesi açısından anlam taşıyacaktır. Bu bakımdan destekle ilgili olarak burada salt oransal bir yaklaşım ortaya konması amaçlanmıştır. Bu yönüyle, desteğin Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti'nin savunma harcamaları açısından nasıl bir orana karşılık geldiği verilmeye çalışılabilir.

Bu dönemde Moskova, Ankara'ya askeri malzeme ve para yardımında bulunmuştur, ki bu yardımın altın rublenin 750 kuruş olarak³⁴ karşılığının belirlenmesi üzerinden 1920-1922 yılları arasındaki karşılığı, yıllara göre 1920 yılında 850.000 lira, 1921 yılında 4.897.500 lira, 1922 yılında 2.652.000 lira şeklinde hesaplanmıştır. Oranların değerlendirilebilmesi açısından yukarıdaki üç yıllık dönemin savunma harcamalarına bakıldığında 1920 yılının savunma bütçesinin 27.500.000 lira, 1921 yılı savunma bütçesinin 54.000.000 lira, 1922 yılı savunma bütçesinin 35.000.000 lira olduğu görülmektedir.³⁵

³¹ Sander, age, 29. Spector, 1972, 493.

³² Spector, 1972, 493.

³³ Spector, 1972, 493.

³⁴ Bu konuda Müderrisoğlu, farklı kuruş hesaplarına dair Meclis görüşme kayıtlarına yer vermektedir. Bkz. Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları* (Ankara: Maliye Bakanlığı, 1974), 545.

³⁵ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1990), 521-550; Ahmet Emin Yaman, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu Ekonomisi: 1919-1922* (Ankara: Betik Yayıncılık, 1998), 138 -149'dan aktaran Erel Tellal, "Kurtuluş Savaşı'nda Sovyet Yardımı", ed. Oran, age, 172.

Burada belki desteğin kapsamı konusunda bir belirsizlik doğabilecektir. Bu bakımdan daha kapsamlı bir değerlendirme yapabilmek açısından Bolşevik rejimin inşa sürecine ve yeni rejimin inşa sürecinde süregelen iç savaşa değinmek anlamlı olacaktır.

Ancak bu değerlendirme öncesinde Spector'un değerlendirmesine karşılık, Ahmad'ın değerlendirmesine de değinilmesinde yarar bulunmaktadır. Şöyle ki, Ahmad, Spector'un Cebesoy tarafından üstlenilen bu ikna görevinin esas diplomatik ajanda da yer almadığını belirtmiş, (ayaklanma karşısında) Bolşeviklerin herhangi bir geri çekilmesinin o dönemde Anadolu'da büyük bir Yunan taarruzunu beklemekte olan "sıkışmış milliyetçiler" açısından büyük yansımaları olabileceğini vurgulamıştır.³⁶

Bu değininin Cebesoy'un üstlendiği rol ölçeğinin tartışılması konusundaki eksiklikler ve yine Ahmad'ın belirttiği şekliyle "çarpıtma" iddiası açısından önemi bulunmaktadır. Bu bakımdan Ahmad'ın, Spector'un makalesine karşılık kaleme aldığı makalede işlediği bu argümanın karşılığının atlanmaması anlamlı olacaktır.

Ahmad, bu konuya değinirken Ankara ve Moskova arasındaki diplomatik müzakere sürecinin seyrine değinmeksizin, olgunlaşan müzakereler sonrasında antlaşmanın imzalanmasına uygun bir zemin oluşmaya başladığını ve Cebesoy'un söz konusu müzakere sürecini tamamlayan bir diplomatik misyon üstlendiğine işaret etmiştir.

Bu bakımdan argümanın asıl olarak yöneleceği noktaya bakıldığında Cebesoy'un, Kronstadt Ayaklanması sırasında rol üstlenmesinin ıskalanmaması gerektiğini belirtmek gerekir. Buna karşılık, yukarıda Ahmad'ın argümanında da görüldüğü üzere bu konuda gösterilecek dikkatin Cebesoy'un Moskova Antlaşması'na uzanan evrede üstlendiği rolün tarihsel belirleyiciliğine dair bir tartışmadan bağımsız yürümeceğinin üzerinde durmak gerekmektedir.

Spector, Ahmad'ın karşı argümanının yer aldığı bu makalesine yanıt olarak Ali Fuat Cebesoy'un bu müzakere sürecinde Büyükelçi sıfatıyla görev almasının salt diplomatik bir bağlamda değerlendirilemeyeceğine, Moskova Antlaşması'yla belirlenen ve Batum'un Sovyet Rusya tarafında, Kars ve Ardahan'ın Ankara Hükümeti'nin egemenlik alanında sayıldığı³⁷ görüşmelerin askeri bağlamı dikkate alındığında söz konusu görevlendirmenin öneminin ortaya çıkacağına değinmiş, bu konudaki tanıklığını Ali Fuat Cebesoy'la 28-29 Ağustos 1963 tarihinde yaptığı görüşmeye dayandırmıştır.

Spector'un aktardığı şekliyle söylemek gerekirse Cebesoy'a göre Sovyet Rusya'da Milliyetler Halk Komiseri olarak görev yapan Stalin, kendisine sadece bir büyükelçi olarak değil, aynı zamanda Türkiye'deki "ikinci en önemli adam" olarak muamele etmiş ve daha önce Moskova'da diplomatik temaslarda bulunan heyet üyelerine göstermediği saygı ve ilgiyi kendisine göstermiştir.³⁸

Bu noktadan sonra, yukarıda da değinildiği üzere, Cebesoy'un diplomatik misyon şefliği döneminde Sovyet Rusya'nın içinde bulunduğu atmosferin ele alınması yararlı olacaktır.

Denilebilir ki, Kronstadt Ayaklanması bu evrede yeni bir rejimin inşa edilmeye çalışıldığı Rusya'da meydana gelen tek ayaklanma değildir. Bu dönemde ülkede pek çok ayaklanma meydana gelmiş,

³⁶ Ahmad, agm, 365.

³⁷ Spector, age, 63.

³⁸ Spector, 1975, 238.

özellikle köylülüğün yeni rejimin savaş komünizmi olarak ele alınan politikaları karşısındaki hoşnutsuzluğunu örnekleyen ayaklanmalar³⁹ dönemin kaotik görüntüsünü ortaya koymuşlardır.

Bu ayaklanmalar arasında “zengin bir tarımsal üretim merkezi” olan, Moskova’nın 350 km güneydoğusundaki Tambov⁴⁰ bölgesinde meydana gelen ayaklanma en tehlikeli görünenidir, ki bu ayaklanma kuraklığın yarattığı tarımsal üretim hadlerindeki düşüş ve kıtlık nedeniyle savaş komünizminin yıkım dönemindeki ayaklanmalar arasında en geniş katılımlı ayaklanma olarak yeni rejimin politik güçlüklerinden bir tanesini karşılamıştır.⁴¹

Kuraklık ve savaş komünizmi politikalarının etkisiyle ağırlaşan gündelik hayat işe sorununun yaygınlaştığı, ulaşım güçlükleri bulunan yerlerde daha da ağırlaşmıştır. Bu yönüyle açlık ve işsizliğin yaygın bir sorun olarak süregeldiği ülkede 1921 yılının hemen başında meydana gelen Tambov Ayaklanması’nın sunduğu sosyo-ekonomik arka plan resminin aynı yılın Mart ayı başında meydana gelen Kronstadt Ayaklanması’nın analizinde de büyük bir öneme sahip olduğunun atlanmaması gerekmektedir. Burada ayaklanmaya dair gözlemleri hakkında bilgi edinebilmek imkânı bulunduğundan Cebesoy’un eserinden alıntı yapılabilir:

“1921 yılında Rusya’da hüküm süren açlık, istihsal kaynaklarının kurumuş ve fabrikaların durmuş olması halk arasındaki memnuniyetsizliği bir kat daha arttırmıştı. Bazı mıntikalarda isyanlar, Bolşevik müesseselerine tecavüzler olmuştu. Halk elindeki tohumluğu yiyip bitirmişti. İstihsal kabiliyetini arttıracak makine ve âletler de harap olmuştu...”⁴²

Aynı sosyo-ekonomik arka plandaki hoşnutsuzluklardan ve tepkisellikten beslenen bu ayaklanma hakkında, Pipes, Kızılordu’nun başında bulunan, rejimin Savaş Komiseri Trotsky’nin kullandığını belirttiği, devrimin “güzelliği ve gururu” olarak nitelenmiş Bahriye askerleri tarafından bayrak kaldırılmasıyla başladığına atıf yapmıştır. Burada ayaklanmanın nasıl meydana geldiğini belirlemek de ayrıca önem taşımaktadır. Ayaklanma yukarıda genel bağlamı verilmeye çalışılan devrim sonrası inşa döneminin önemli ayaklanmaları arasında sayılmakla birlikte, asıl olarak tarımsal üretim hadlerinin kısılması ve işe sorunsalının yaygınlık kazandığı bir dönemde Moskova ve Petrograd’da zaten yetersiz kalan ekmek oranının üçte bire düşürülmesi üzerine daha kronikleşen bir tepkiselliğin tetiklemesiyle meydana gelmiştir.⁴³

Bu yönüyle Rusya’da merkez ve çevre arasında salınım gösteren bir toplumsal hoşnutsuzluk atmosferinin siyasal ve idari sistemin işleyiş bozuklukları çerçevesinde daha kapsamlı bir eleştirisine girişilmiştir. Bu

³⁹ Chris Harman, “Hue and Cry: Kronstadt and The Defeat of The Russian Revolution”, *International Socialism*, n. 49, (Autumn, 1971), 26. Harman, sadece 1921 yılının Şubat ayında hükümet karşıtı 118 ayaklanma meydana geldiği bilgisini aktarmaktadır.

⁴⁰ Service, bu kırsal alan ayaklanmasının tarihsel süreçte nasıl bir önem taşıdığından bahsederken, kırsalda en son 17 ve 18. yüzyıllarda Razin, Bolotnikov, Pugashëv’in öncülük ettikleri ayaklanmaların görüldüğünden bahsetmiştir. Bkz. Robert Service, *A History of Modern Russia From Nicholas II To Vladimir Putin* (Cambridge, Harvard University Press, 2003), 124.

⁴¹ Pipes, age, 345.

⁴² Cebesoy, 1955, 195.

⁴³ Pipes, age, 346–347.

eleştiri döneminde Kronstadt Ayaklanması'na öncülük eden denizci birlikleri, salt ekonomi politikasına bağlı kalmaksızın rejim yönetiminin gelişimine dair tepkiselliklerini ortaya koymuşlardır.

Ayaklanmanın dışında bir iç siyasal ve toplumsal yapı resmi çizilmesi gerektiğinde ayrıca değinilmesi gereken bir başka mesele de devrim sonrası dönemde süregelen iç savaştır. İç savaştan bahsedildiğinde devrim projeksiyonuna muhalefet gerekçesiyle hareket etmiş Çarlık rejimi kalıntıları güç odaklarından bahsedildiği görülebilmektedir.⁴⁴ Bu şekilde 1917 yılının Kasım ayını izleyen süreçte Bolşevik rejimin inşa hedefine uygun kurumsallaşma çabalarına karşı bir muhalefetin ülkenin farklı bölgelerindeki ağırlıklarına göre iç savaş yaşanmıştır. Bu iç savaşın yarattığı denge sorunu ve ağır sosyo-ekonomik koşulların erozyonuna karşılık, yukarıda değinilen dışsal bir faktör de aynı şekilde Bolşevik rejiminin karşılaştığı güçlüklerin üzerine eklenmiştir.

Burada iç savaş konjonktüründe devrim karşıtı hareketlere dışsal desteğin⁴⁵, özellikle İngiltere ve Fransa tarafından sunulan desteğin gerekçelerine dair bir not düşülmesi yararlı olabilir. Devrim, hem İtilaf Devletleri bloğundaki ülkeler tarafından "geçici bir delilik" olarak görülmüştür, hem de I. Dünya Savaşı yıllarında devrilen ve İtilaf Devletleri bloğunda Çarlık Rusyası'na sağlanan askeri desteğin Bolşeviklerin eline geçmemesi yönündeki düşünce de dışsal müdahale planlarının yoğunlaşmasına etki etmiştir. Yine savaş dönemine dair bir beklentiyle Bolşevik rejiminin yenilgiye uğratılması sayesinde Çarlık Rusyası'nın İtilaf Devletleri bloğunun Almanya'ya karşı verdiği mücadelenin başarıya ulaştırılması açısından önemi bulunduğu düşünülmüştür. Bir başka ve aciliyet atfedilen faktör de İtilaf Devletleri bloğunun enerji kaynaklarına erişim açısından büyük önem atfettikleri Kafkasya'ya ulaşabilme yönündeki beklentilerin gerçeğe dönüştürülebilmesi ihtimalinin ancak Bolşevik rejiminin ortadan kaldırılması sayesinde söz konusu edilebilecek olmasıdır.⁴⁶

Bu şekilde, Rusya'nın iç savaş döneminde büyük bir yıkım yaşadığını belirtmek gerekmektedir. 1918 yılından 1921-1922 yıllarına kadar uzanan bu "iç savaş" evresinde yüz binlerce insan ölmüş, bir milyonu geçen sayıda insan ülkeden göç etmiştir. Bu yönüyle bu iç savaş süreci, Fitzpatrick'in ifade ettiği şekilde söylenirse, 1917'de Bolşevik Devrimi'yle iktidarın ele alınması "son olmaktan ziyade başlangıç"⁴⁷ işaret eden önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Beyaz Ordu birliklerinin yukarıda anılan dışsal desteğin tetiklemesiyle Bolşevik Devrimi sonrası rejim organizasyonunun yaygınlaşmasını engellemeye dönük karşı koyuş süreci Bolşeviklerin iktidarlarını pekiştirmeleri sonucunu doğuracak olan galibiyetle sonuçlanmıştır.

⁴⁴ Barreau, Bigot, age, 257.

⁴⁵ İç savaş döneminde dışsal desteğin neye tekabül ettiğine dair kapsamlı bir araştırılma yapılması gerekliliği ortadadır. Burada belirtilebilecek bir nokta, kapsamlı ancak istikrardan yoksun bir karşı koyuş sürecinde Rusya topraklarının işgalinin söz konusu olduğudur. Bu konuda Woodruff'tan bir alıntı yapılabilir. "Müttefik orduları 1918'de Rusya'yı istila etti. Britanya önderliğinde ve yanlarında Fransız, İtalyan, Sırp, Çek, Slovak, Amerikan ve Japon birlikleriyle kuzeyde Archangel ve doğuda Vladivostok üzerinden Rusya'ya girdiler." William Woodruff, *Modern Dünya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze Dünyada Olup Bitenler İçin Rehber*, çev. Hale Vardar, Arda Vardar (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006), 223.

⁴⁶ Sander, age, 27-28. Hobsbawm, age, 84.

⁴⁷ Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution* (New York: Oxford University Press, 2008), 68.

Bu iç savaş döneminin Bolşeviklerin iktidarının pekişmesiyle sonuçlanmasına değinilirken kapsamlı bir değerlendirme yapılması gerekliliği aşikârdır. Bununla birlikte, salt sonuçlara bakmaksızın belirtmek gerekir ki bu sürecin sonunda Bolşevik iktidarının güçlenmesini sağlayan ana öğeler arasında öne çıkan ÇEKA ve Kızılordu birliklerinin bulunduğu ve söz konusu iç-dış güvenlik, istihbarat ve kolluk organlarının sistem içerisindeki rollerinin pekiştigiğine değinilebilmektedir.⁴⁸

Rusya'nın bu dönüşüm sürecinde meydana gelen ayaklanmalar arasında sayılan Kronstadt Ayaklanması da, yine bu iç savaş sürecinin önemli ölçüde aşıldığına inanılan bir evrede ortaya çıkması açısından önem taşımaktadır.⁴⁹

Yukarıda da belirtildiği üzere Sovyet rejiminin içerisinde bulunduğu atmosferin resmedilmesi açısından dikkat gösterilmesi gereken ilk noktalardan bir tanesi iç savaşın süre geliyor oluşudur ki bu şekilde savaş dönemi ekonomi politikasının rejimi ayakta tutabilmek yönündeki projeksiyona dair ipuçları yakalanabilecektir. Savaş komünizmi olarak nitelenen bu politika, olağanüstü koşullarda katı bir devletleştirme politikası görünümüyle ağırlaşan sosyal ve ekonomik hayatın tetiklenme potansiyeline en azından geniş çaplı işsizlik sorunu ve işsizlik yönünde etki eden bir politika olarak yorumlanmış, ulaşım alt yapısının ağır bir biçimde tahribata uğraması ve endüstriyel üretim düzeyinin ciddi bir durağanlık göstermesi politikanın sorunlar yumağına dönmesine etki eden belirleyici faktörler arasında yer almışlardır.

Bu şekilde "devrimin geleceği"ne dair bir tartışmaya karşılık gelen, savaş dönemi komünizmi olarak ele alınan ekonomi politikasının revizyonu olarak okunabilecek yeni bir ekonomi politikasının⁵⁰ hayata geçirilmesine yönelinmiştir. Bu politika açısından zorluklardan bir tanesi şüphesiz ki, ordunun terhisidir ve iç savaş döneminde Bolşevik Devrim organizasyonunun savunulmasında asıl rolü üstlenen Kızılordu birliklerinin terhisi sürecinde silahlı askerlerin ağır tahribata uğramış ulaşım yapıları nedeniyle toprak sahipliği pozisyonlarına geri dönebilmelerinin yarattığı güçlük olmuştur.⁵¹

Dolayısıyla yeni ekonomi politikasına dair tartışmaların sürdüğü bir evrede, Sovyet rejiminin karşılaştığı asıl sorunun organizasyonu yeniden sağlayabilmek olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Karmaşık hâl alan bu organizasyon sorunsalının aşamadığı konjonktürde dolayısıyla 1920 yılı ortalarından 1921 başlarına uzanan evrede, yeni dönemde iktidar koalisyonunu karşılayan kara ve deniz

⁴⁸ Fitzpatrick, age, 69–78. ÇEKA birlikleri rejimin dayandığı ana öğeler arasındadır ve iç istihbarat ve polis kuvvetlerini oluşturmuşlardır.

⁴⁹ Bütün bu anlatının odak noktasında yer almamakla birlikte Harman'ın Kronstadt Ayaklanması'nı Rus Devrimi'nin başarısızlık noktası olarak ele aldığı kitap değerlendirme yazısında sorduğu soruyu hatırlamak anlamlı olacaktır: "Rus Devrimi neden dejenere olmuştur?". Bkz. Harman, age, 24.

⁵⁰ Bu politika, Rusça adının karşılığı olarak "Yeni Ekonomi Politikası" şeklinde ele alınmaktadır. Bu yeni ekonomi politikasının programı, ayaklanma evresinde tartışılmakta olan NEP, Rusça açılımı Novaya Ekonomičeskaya Politika ya da New Economic Policy'nin kısaltması olarak çevirisine göre verilmiştir. Bkz. Oran, age, 160.

⁵¹ Fitzpatrick, age, 93.

birlikleri arasında önemli bir yere sahip olan Kronstadt birliklerinin öncülük ettiği ayaklanma nedeniyle Sovyet rejimi, içsel bir tartışmayı daha yakından yapabilme imkânına kavuşmuştur.⁵²

Bu bir biçimiyle, ayaklanmaya öncülük eden birliklerin devrim evresinde üstlendiği role atfen, bir biçimiyle de gelişen toplumsal hoşnutsuzluk ortamının kökenlerine bağlanan bir tepkiselliğin somutlanması ve incelenmesi açısından önem taşımıştır. Bu ayaklanmayla birlikte Sovyet rejiminin inşa döneminin karakteristiklerine dair içsel eleştiri paketi işçi konseylerinin (Sovyetler) yeniden organizasyonu ve özgür bir atmosferde yapılacak seçimlerin yapılması, basın ve yayın, düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanması, Komünist Parti'nin devlet partisi statüsüne ve siyasal alanda ayrıcalıklılığına son verilmesi ve diğer sol kanat partilerin de siyasal alandaki varlıklarının legalleştirilmesi şeklinde çeşitli eleştiri ve talepleri içermiştir.⁵³

Fitzpatrick'in işaret ettiği şekliyle belirtilecek olursa, bu ayaklanma, aynı zamanda rejimin en önemli ögesi olarak gücünü hissettirmeye başlayan ve merkezilik projeksiyonunu ortaya koyan Komünist Parti'nin onuncu kongresinin düzenlendiği evrede⁵⁴ meydana gelmesi açısından da ilginçtir. Bu şekliyle ilk defa ayaklanma sırasında Sovyet basınında ayaklanmanın Kronstadt'taki denizci birlikleri tarafından çıkarıldığı gizlenmiş, iç savaş döneminin düşman algısının kabullerine dayalı bir yaklaşımla sansür mekanizması işletilmiştir.⁵⁵

3. Sonuç

Ayaklanma hakkında böyle bir mekanizmanın işletilmiş olması, aslında rejimin işleyiş kurallarının belirli destekleyici kesimler açısından nasıl bir tepkiselliği barındırdığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu yönüyle Sovyet rejiminin inşa sorunsalını aşmak konusunda nasıl bir yol haritası takip edeceğine dair tartışmanın süregeldiği, siyasi ve ekonomik bağlamda yeni bir bakış açısının izlenebilmesine yönelik bir arayışın sürdüğü bir evreden geçilmiş, bu evredeki dikkat çekici ayaklanmalar arasında sayılabilecek Kronstadt Ayaklanması'nın eklendiği reaksiyonizmin veri dağarcığıyla birlikte, 1920 yılı sonlarından başlayarak çeşitli emarelerine rastlanan yeni ekonomi politikasına yönelinmiştir. Bu ayaklanma sırasındaki rolü ele alınan Ali Fuat Cebesoy açısından bakıldığında diplomatik misyon şefliği görevinin iki hükümet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir projeksiyona bağlı olarak

⁵² Burada ayrıca Avrich'in işaret ettiği bir ayrıntıya da değinilmelidir. Makale kapsamında yüzeysel bir biçimde ele alınan Yeni Ekonomi Politikası'na dair tartışmaların ve uygulama hazırlıklarının 1920 yılı Kasım ayından itibaren gündemde bulunduğunu belirten Avrich, 1921 Şubat ayında ilk önlemlerin alınmaya başlamış olmasına rağmen Kronstadt trajedisi için artık çok geç kaldığını belirtmiştir. Bkz. Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (Princeton: Princeton University Press, 1970), 34. Burada, ayaklanmanın kış aylarında meydana geldiği ve yoğun buz külesinin kapattığı Baltık Denizi'nin, Petrograd yakınlarında dışsal askeri imkânın ortadan kalkmış olmasının Sovyet rejimi yöneticilerine önlem marjı yarattığı hatırlanabilir. Bkz. Harman, agm, 26.

⁵³ Martin McCauley, *Russia Since 1914* (New York: Longman, 1998), 219.

⁵⁴ Kenez, age, 46-47. Yine aynı şekilde belirtmek gerekir ki bu kongrede "yeni ekonomi politikası"nın esasları belirlenmiş, bu politikanın uygulanması kararına varılmıştır. Neil Robinson, *Russia: A State of Uncertainty* (London: Routledge, 2002), 35.

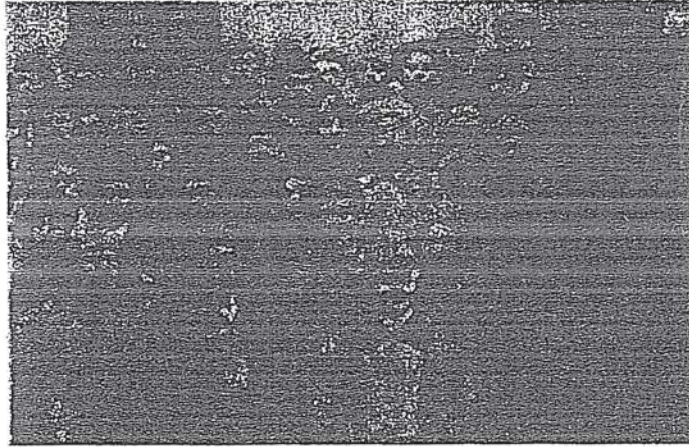
⁵⁵ Fitzpatrick, age, 95.

ele alındığı bir evrede yetki sınırlarının ötesinde bir görev üstlendiği verisiyle karşılaşıldığını söylemek mümkün görünmektedir.

Cebesoy, İkinci TBMM Heyeti'nin üstlendiği dostluk ve barış antlaşmasının imzalanmasına dayalı amaçlar paketini hazırlanmasına bağlı olarak görev yapmış olmanın ötesinde, bu dönemde konjonktürün uygun hale getirdiği bir görevi daha üstlenmiştir.

Spector'un atfettiği rol bakımından bir değerlendirme yapıldığında Cebesoy'un bu görevinin Ankara ve Moskova arasındaki genel geçer gelişme dinamikleriyle uyumluluk gösteren bir alt örnek olduğunu yinelemek anlamlı olacaktır.

Son olarak, Cebesoy'un üstlendiği bir tür arabuluculuk rolüne bakıldığında, bu rolün aslında dar kapsamlı bir rol olduğunu fakat Sovyet rejimi yönetici kadroları açısından, Yerasimos'un belirttiği türden "ideolojik ve politik kökenlere dayalı kuşkular"ın belirli ölçüde de olsa sürdüğü bir evrede⁵⁶, iki taraf arasındaki ılımlaşma dalgasına dair simetrik bir okumanın süregelmesinde birincil bir rol olarak ele alınamayacağını belirtmek mümkün görünmektedir.

Voroshilov, Lenin'in arkasında (siyah ceketli)⁴

Kronstadt zaferinin hemen sonrasında parti delegeleriyle birlikte Lenin (sağ önde)

⁵⁶ Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979). 352. Burada daha somutlayıcı bir örneğe yer verilebilir. ılımlaşma evresinden bir örnek olarak okunabilecek, 21 Aralık 1921 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye'de çıkan "Rusya Komünist İnkılabının Dördüncü Yılı Münasebetiyle" başlıklı yazısında Mahmut Esat (Bozkurt) Rusya ile kader birliği haline dair algılamayı şöyle ifade etmiştir: "Anlayışımıza göre Avrupa Rusya'nın değil, Komünist Rus İdaresinin hâsıdır. Bu idare re's-i karı gaip ederse pek muhtemeldir ki Türkiye'de Rusya'yı gaip eder. Onun için Komünist Rusya'nın dava ve bekası, Garb ile doğuşen sermayeciler ve cihangirler eliyle kanayan halkçı Türkiye'nin en samimi bir emeli, en mühim bir meşalesi olmuştur..." Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge, *Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 309.

⁴ Avrich, *age*, 100.

Kaynaklar

1. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919–1980), c. 1, ed. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).
2. Eric Hobsbawm, Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914–1991 Aşırılıklar Çağı, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Everest Yayınları, 2006).
3. Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları (20.11.1920–2.6.1922) (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1955).
4. Ivar Spector, The Soviet Union and The Muslim World (1917–1958) (London: University of Washington Press, 1959).
5. Fahir Armaoğlu, "Ali Fuat Cebesoy and Turko–Russian Relations During The War of Independence", Ali Fuat Cebesoy: A Commemoration (10 January 1994), çev. Mehdi İlhan (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1994).
6. Feroz Ahmad, "The Role of Ali Fuat Cebesoy In The Turkish Revolution", International Journal of Middle Eastern Studies, v. 4, n 3 (July, 1973), 365–366.
7. Ayfer Özçelik, "Gediz Taarruzu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 7, s. 21, 1991.
8. Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli (İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968).
9. Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004).
10. Sabahattin Selek, Milli Mücadele, c. 2 (İstanbul: Milliyet Yayınları, yy).
11. Osman Okyar, Türk–Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920–1922) (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998).
12. Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953).
13. Kamuran Gürün, "17 Aralık 1925 Türk–Rus Antlaşması", Türk–Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491–1992) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basınevi, 1999).
14. Sina Akşin, "I. İnönü Zaferi ve Sonuçları", Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1908–1980, c. 1, hz. Sina Akşin, Milliyet Yayınları, İstanbul, yy.
15. Fahir Armaoğlu, Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914–1995, c 1–2 (İstanbul: Alkım Yayınları, 2004), 313.
16. Richard Pipes, A Concise History of The Russian Revolution (New York: Vintage Books, 1996).
17. Lt. A.J Parrott, "With Lieutenant Colonel Hope Carson in Russia and Estonia", Baltic Defence Review, 2/1999, 141–147.
18. Ivar Spector, "General Ali Fuat Cebesoy and The Kronstadt Revolt (1921): A Footnote To History", International Journal of Middle East Studies, v. 3, n. 4 (October, 1972), 491–493.
19. Ivar Spector, Ali Fuat Cebesoy "More On The Role of Ali Fuat Cebesoy As Turkish Military Expert and Diplomat", International Journal of Middle East Studies, v. 6, n. 2 (April, 1975), 238–241.
20. Oral Sander, Siyasi Tarih: 1918–1994, (Ankara: İmge Yayınevi, 2003).
21. Jean–Claude Barreau, Guillaume Bigot, Bütün Dünya Tarihi: Tarih Öncesinden Günümüze, çev. Ayşen Özişik, (İstanbul: Dharma Yayınları, 2006).

- 22.Chris Harman, "Hue and Cry: Kronstadt and The Defeat of The Russian Revolution", *International Socialism*, n. 49, (Autumn, 1971), 24-26.
- 23.William Woodruff, *Modern Dünya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze Dünyada Olup Bitenler İçin Rehber*, çev. Hale Vardar, Arda Vardar (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006).
- 24.Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution* (New York: Oxford University Press, 2008).
- 25.Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (Princeton: Princeton University Press, 1970).
- 26.Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979).
- 27.Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, c.2 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969).
- 28.Uygur Kocabaşoğlu, *Metin Berge, Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006).
- 29.Peter Kenez, *A History of The Soviet Union From The Beginning To The End* (New York: Cambridge University Press, 2006).
- 30.Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983).
- 31.Boris B. Potskhveriya, "1920 ve 1930'lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999).
- 32.Neil Robinson, *Russia: A State of Uncertainty* (London: Routledge, 2002).
- 33.Martin McCauley, *Russia Since 1914* (New York: Longman, 1998).
- 34.Robert Service, *A History of Modern Russia From Nicholas II To Vladimir Putin* (Cambridge, Harvard University Press, 2003).
- 35.*Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu*, ed. François Bedarida, çev. Ali Tartanoğlu, Suavi Aydın (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001).
- 36.Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları* (Ankara: Maliye Bakanlığı, 1974).
- 37.A.M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi: 1918-1923*, çev. Ataoğlu Behramoğlu (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999).
- 38.Edward Hallett Carr, *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi: 1917-1923*, c. 1, çev. Orhan Suda (İstanbul: Metis Yayınları, 1989).